

בגדר לבוד וארעא סמיכתא

איתא בגמ' שבת ח. שאם זורק כוורת (סל עגולה) שגובהה יותר מ' טפחים אינו חייב עליה משום הוצאה דכיון דלא נחה כולה בתוך י' טפחים של רה"ר לא הויא הנחה המחייבת. ובהמשך הגמ' רבא אומר "כפאה על פיה שבעה ומשהו חייב, שבעה ומחצה פטור." ופירש רש"י (ד"ה אבל גבוה ז' ומחצה), "והוא הדין לשני משהויין פטור, דמכי מטא לפחות משלשה סמוך לקרקע אמרינן לבוד במחיצותיה, והרי היא כמונחת, נמצאו שוליה למעלה מעשרה, ואינה נוחה כולה ברשות הרבים, ובשלא כפאה ליכא למימר לבוד, דלא אמרינן לבוד אלא במחיצות." ורב אשי חולק ואומר דאפי' בכפאה והוא שבעה ומחצה חייב "מ"ט מחיצות לתוכן עשויות" ולא שייך לבוד בהם.

ומבואר מרש"י הנ"ל דרק בדופן הכוורת שהוא משמש כמחיצה לחלל הכוורת שייך לבוד אבל על השוליים שאינו משמש כלל כמחיצה על החלל מתחתיו לא שייך למימר לבוד. ולכאורה קשה טובא שיטת רש"י מגמרא לקמן דף צז. שמביאה מחלוקת בין ר"ע לרבנן בזורק חפץ מרה"י לרה"י ורה"ר באמצע שר"ע מחייב ורבנן פוטרים. והגמ' אומרת דל' חלקיה בר טובי כו"ע ל"פ דאם זרק תוך שלשה מקרקע רה"ר יהיה חייב וכן הוא בכרייתא. ופשטות הדבר הוא שכיון דהוא תוך ג' מהארץ אמרינן לבוד והוי כאילו נח ע"ג קרקע ולכן חייב. אבל כאן אין בחפץ שזרק מחיצות וא"כ היאך שייך למימר לבוד כדי לחייב הזורק אם לבוד הוא רק במחיצות.

וע"כ צריך לומר שיש כאן שני סוגיות נפרדות. הסוגיא בדף ח דנה על לבוד במחיצה שע"י לבוד הוי כאילו יש מחיצות ממש מגיעות לקרקע וזה שייך רק אם יש עליו שם מחיצה כמבואר ברש"י. והסוגיא בדף צ"ז דנה באם החפץ נח אם לאו וע"י לבוד אמרינן שהוא נח ואין זה קשור למחיצות. ובאמת כבר מבואר בראשונים שיש כאן ב' דינים שונים.

הרשב"א בדף ח. (בד"ה כפאה וכו') הק' על פירוש רש"י שהבאנו לעיל, דגם אם לא כפאה הכוורת על פיה ושוליה למטה ליפטר היכא שהוא שבעה ומחצה דהגם דלא שייך לבוד במחיצות וכמו שפירש רש"י יש כאן לבוד אחר וכגמ' בצו. דכל שלשה סמוך לקרקע כקרקע דמי ונמצא שהחפץ לא נח כולו ברה"ר.

ויישב הרשב"א בזה"ל "ומסתברא לי דלא אמרו תוך ג' סמוך לקרקע כקרקע דמי אלא להתחייב בו כאילו זרקו לקרקע ונח בו ממש ... אי נמי כאלו נתמלא כל האויר עפר והוא בארעא סמיכתא ואלו היה אותו אויר קרקע מתלקט ועולה עד החפץ מאותו מקום אתה מודד עשרה טפחים לאויר רשות הרבים. אבל שנראה כאלו נשתרבבו שולי הכלי או הגט והגיע לארץ ונחשיב הכלי כאלו אגדו למעלה מי' בכי הא לא אמרינן לעולם כנ"ל." כלומר דלהרשב"א לבוד של דף צו לא מהני להשלים שיעור מחיצה כדי לפוטרו דזהו דין מיוחד למחיצות. אלא הוא פועל בא' משני דרכים; או שמוריד החפץ לקרקע או שמגביה הקרקע אל החפץ. ולכן אם הוי רק שבעה ומחצה מע"ג קרקע ואינו פטור ע"פ הלבוד של דף צו.

ויש להוכיח עוד שיש כאן שני דינים ממש"כ השיטה להר"ן בדף ח: (ד"ה רבא אמר וכו'). השיטה להר"ן הביא ההסבר של רש"י לפירוש הסוגיא דהיכא שכפאה להכוורת והוא שבעה ומחצה פטור דע"י לבוד הכלי עומד למעלה מי' טפחים ואגיד למקום פטור דע"י לבוד יש להשלים את השיעור מחיצה. אמנם בדף קא. מצינו בשיטה לר"ן סתירה לדבריו הנ"ל. הגמרא מביאה ברייתא שאומרת שאם יש עמוד המתקצר גבוה עשרה ורחב ד' בראשו ובעיקרו הוא ברוחב ג' טפחים בלבד והוא מתקצר בתוך ג' לקרקע דינו כרה"ר (פירשנו את הגמרא כפירושו של התוספות כמו שהביאו הר"ן והריטב"א.) והגמרא מסבירה שהוי כאילו עמוד י' ורוחב ד' בכולו מדין גוד אחית מחיצתא.

והקשה השיטה לר"ן דלמה לי גוד אחית מחיצתא, תיפוק ליה משום דיש רוחב ד' בתוך ג' טפחים מקרקע וע"י לבוד נעשה למחיצה של עשרה. ותירץ הר"ן בזה"ל, "ולי נראה דאי נימא לבוד אין גובהו של עמוד עשרה אלא שבעה ומשהו ואינו רה"י דדין לבוד הוא דחשבינן כאילו הקרקע עולה עד מקום ד' על ד' ונמצא שאתה ממעט גובהו ג' פחות

משהו". כלומר שע"י לבוד אינו משלים שיעור מחיצה להיות עמוד י' וזה סותר למה שכתב הר"ן לעיל בדף ח. דע"י לבוד אנו משלימין השיעור של המחיצה. וע"כ צ"ל דיש כאן ב' סוגי לבוד. דבדף ח. הר"ן התייחס ללבוד של מחיצות והוא בודאי מועיל להשלים השיעור. משא"כ בדף קא. הר"ן הסביר לבוד של דף צז. שהוא נקרא בלשון הרשב"א "ארעא סמיכתא" וזה רק מגביה שטח הקרקע לתוך ג' מהארץ ולכן העמוד עדיין עומד בתוך י' של הקרקע. [ועדיין צ"ע למה לא יכולים לפוטרו מדין לבוד במחיצות אבל אין כאן מקומו].

א. ג' חילוקים בין לבוד במחיצות ללבוד ארעא סמיכתא

א. בגמרא עירובין ח: איתא מחלוקת אמוראים היכא שיש קורה המתרת את המבוי האם אמרינן פי תקרה יורד וסותם מחוד החיצון או מחוד הפנימי. והגמרא אומרת שיש נפ"מ היכא שהניח קורות ע"ג יתירות הבולטים מכותל המבוי (ולא הניח הקורה ע"ג כותלי המבוי עצמם) דלמ"ד דפי תקרה יורד וסותם מחוד הפנימי כאן יש קורה המתרת את המבוי הסתימה היא מחוברת לכתלים. אבל למ"ד שפי תקרה יורד וסותם מחוד החיצון אז אין הסתימה מחוברת לכתלים ואסור לטלטל בתוך המבוי.

ועיין בראשונים שהביאו את קושיית התוספות על פירוש זה דלמה לא נאמר למעלה לבוד בעובי הקורה והוי כאילו החוד החיצון לבוד עם הכתלים ושפיר הוי סתימה המחוברת לכתלים. ותירצו בתוספות דשאני הכא שעובי הקורה מפסקת ולא אמרינן לבוד בדבר המפסיק ולכן אסור לטלטל במבוי זה. אולם בסוגיא בשבת (ז.) אמרינן דהיכא שיש היזמי והיגי לאביי ורבא דינו כרה"ר אם אינו גבוה ג' מן הקרקע דאמרינן לבוד. ועיין בפרמ"ג (או"ח סי' שסג) שהוכיח מזה דיש לבוד בדבר המפסיק דאע"ג דעובי ההיזמי והיגי מפסיק בין פניה לקרקע דינו כקרקע.

ולפי הנ"ל, מובן שאין זה סתירה למ"ש התוספות שאין לבוד בדבר המפסיק שהתוספות חידשו דהכא שיש מחיצה א"א להאריך המחיצה ע"פ דין לבוד במחיצות אם יש דבר המפסיק. משא"כ בדף ז.

שהוא שייך ללבוד ארעא סמיכתא שאינו משנה פני הקרקע דאז שפיר יכולים לאומרו גם בדבר המפסיק.

ב. עיין תוספות (סוכה יז. ד"ה אילו וכו') שכתבו דהיכא שיש בסוכה טפח סכך פסול משני צדדים ואויר ב' טפחים באמצע המשלימו לד' טפחים שהוא שיעור סכך פסול לא אמרינן לבוד להחשיבו כסתום ולהצטרף לשיעור ד' טפחים. והטעם הוא משום דלא אמרינן לבוד להחמיר והכא אי אמרינן לבוד יוצא שהסוכה פסולה. וצריך עיון דהלא מצאנו שמשתמשים בלבוד להחמיר ולחייב כגון בשבת צו. שלרבנן אם זרק מרה"י לרה"י דרך רה"ר אם החפץ מגיע לתוך ג' של הקרקע אמרינן שהזורק חייב דע"י לבוד הוי כאילו נח ברה"ר. וכן מוכח מסוגיא דעירובין דף צח. עיין שם. ומוכח מכאן שיש ב' דינים שונים ולכל אחד יש כללים מיוחדים. ולכן י"ל דהיסוד של התוספות שלבוד רק להקל ולא להחמיר היינו בלבוד דמחיצות, משא"כ בנוגע לסוגיות הנ"ל שהם שייכים ללבוד של ארעא סמיכתא בזה ודאי אמרינן לבוד להחמיר לכו"ע.

ג. ושיטה להר"ן (שבת ח. ד"ה ולהאי) הקשה על פירוש רש"י לסוגיא שם דאיך יתכן בכוורת שכפאה על פיה והוא שבעה ומחצה שיהיה פטור מדין לבוד הלא אין שייך לבוד בדבר שסופו ליפול ויורד באויר. ולכאורה אין מקום לשאלתו דהוא גמרא מפורשת כנ"ל שהיכא דזרק חפץ אמרינן לבוד להחשיבו כאילו נח. אלא מוכח יסוד זה שייסדנו בשיטה להר"ן עצמו לעיל שלבוד במחיצות שונה לגמרי מלבוד ארעא סמיכתא ולכן גם בפרט זה צ"ל שהם חלוקים וכן אמרינן לבוד דארעא סמיכתא גם בדבר שסופו ליפול.

ב. אם פשוט הוא שיש ב' דינים בלבוד

כבר הזכרנו לעיל את הגמרא בשבת דף ז. ושם אמרינן דלאביי ורבא אם זרק ע"ג לבינה זקופה ברה"ר שהיא גבוה מג' פטור. אבל אם היא פחותה מג' מהקרקע יהיה חייב. ורבינו חננאל הסביר וזה לשונו, "כל שאינו גבוה מהקרקע ג' טפחים כגון ליבני וכיוצא בה כרה"ר דמי ... ומפורש בהמוצא תפילין כה"ג דכל פחות מג' בארץ כארץ חשיב."

ולכאורה תמוהין דברי הר"ח שהביא גמרא בסוף עירובין להוכיח שיש מושג של לבוד. האם חסר משניות בש"ס הדנים בענין לבוד כגון בסוכה (טז.) ועירובין (טז.) שצריכים להוכיח אותו מגמרא זו. והן הן הדברים שייסדנו לעיל דהר"ח הבין בגמרא בשבת דף ז. שהיא סוגיא אחרת של לבוד דארעא סמיכתא ולא שייך כלל למשניות אלו שמדברים על לבוד במחיצות. ועיין בגמרא עירובין דף צח: וברש"י (ד"ה למטה מג') שמבואר שיש מושג של ארעא סמיכתא.

ובניגוד לדברי הר"ח מצאנו פירוש של ר' ניסים גאון לגמרא שבת דף ה. שהעמיד המשנה בדף ב. במקרה שיד העני למטה מג' מהקרקע ולכן חייב דע"י לבוד אמרינן שהוי כאלו הניח הבעה"ב החפץ על הקרקע שהוא מקום ד'. וכתב הרב ניסים גאון, "ועיקר דבריהן במשנה אבל בתוספתא במסכת כלאים ועירובין וסוכה אמרו כל פחות מג' כלבוד דמי ואם היתה ידו של העני סמוכה לארץ בפחות מג' ... והניח בעה"ב בתוכה הרי אלו כאלו הניח בארץ ובמקום שיש בו ד' חייב. והלכתא גמירי לה שאמרו בפרק הזורק (צז:)."

והלא דבר ברור הוא שהגמרא מדברת על לבוד של ארעא סמיכתא. והרב ניסים גאון שרצה להוכיח שיש מושג של לבוד בכי האי גוונא הביא ראיות ממשניות ותוספתאות ששייכים ללבוד דמחיצות. ומכאן נראה שלהרב ניסים גאון אין כאן שני דינים שונים אלא הכל סוגיא אחת ולכן המקורות שהוא הביא הם נכונים.

ועוד ראיה שיש הבנה אחרת וכמו שהביא הר"נ גאון הוא בדברי הפרמ"ג (משב"ז סי' ס"ג ס"ק א') שהבאנו לעיל שמפלפל בענין לבוד בדבר המפסיק. וע"ש שהפרמ"ג הביא ראיה מהסוגיא של היזמי והיגי (שבת ז.) שיש לבוד בדבר המפסיק. ולכאורה מזה מוכח ג"כ שאין חילוק בין לבוד במחיצות שעליו דנו האחרונים (עיין שו"ת חכם צבי סימן נ"ט הובא בפרמ"ג שם) ללבוד דארעא סמיכתא. ויוצא שלהפרמ"ג הכל הוא דין א' ושווה ג"כ בכל פרטיו.

ובאמת יש סמך גדול לדברי רב ניסים גאון ולפרמ"ג מהגמרא עצמה במסכת שבת (צז.) "מנא הא מילתא דאמור רבנן כל פחות משלושה כלבוד דמי אמר ליה לפי שאי אפשר לה לרשות הרבים שתילקט במלקט

ובריהטני. אי הכי שלשה נמי ותו הא דתנן המשלשל דפנות מלמעלה למטה, אם הן גבוהין מן הארץ שלשה טפחים פסולה הא פחות משלשה כשרה, וכו'."

והדברים צריכים ביאור. שהתירוץ הראשון הוא שא"א שתילקט במלקט ורהיטני כלומר דא"א שיש רה"ר שהוא חלק לגמרי בלי שום גבשושית וכדומה וע"כ יש מושג של לבוד. ותירוץ זה מורה שהשאלה מתחילה היתה בענין ארעא סמיכתא כגון אם יש גבשושית בתוך רה"ר מה דינו ולא שייך כלל ללבוד של מחיצות. ושוב שואלת הגמרא מה נאמר במשנה בסוכה שלא שייך סברא של א"א שתילקט ברהיטני.

וקשה מה שאלת הגמרא, הלא מחפשים אחר מקור ללבוד של ארעא סמיכתא ולא לבוד במחיצות ואם הם שני דינים שונים לגמרי אין מקום לשאלה זו כאן. אלא ע"כ גם בגמרא עצמה משמע שאין כאן אלא דין א' של לבוד (ועיין בשיטה להר"ן בדף צז). שכבר העיר הקושי בשקלא וטריא של הגמרא).

ג. ביאור הרמב"ן בסוגיא

הבאנו לעיל את דברי הרשב"א שייסד שהגמרא בדף ת. הוא סוגיא של לבוד דמחיצות ולא שייך ללבוד של דף צז. דשם (דף צז.) לא נוצרו מחיצות אלא הוי כאילו נתמלא כל האויר עפר והיינו מודדים גובה החפץ משוליה ולא מקרקע. אי נמי בדף צז. אומרים דהוי "כאילו זרקו לקרקע ונח בו ממש".

ונראה שב' האפשרויות של הרשב"א הן לרמב"ן מחלוקת יסודית בין רבא לרב אשי. לפי הרמב"ן הסוגיא בדף ת. לא קשורה ללבוד דמחיצות, דיצירת מחיצות רק שייך לרשות ולא לכלים. ולכן בכוורת, שהיא כלי, לבוד לא יפעול כלום. ובמה נחלקו רבא ורב אשי? לרבא בשעה שירדה הכוורת לתוך ג' של הקרקע נעשית כמונחת ולכן היכא שהיא שבעה ומחצה פטור. ורב אשי חולק וסובר שהיכא שהכוורת ירדה לתוך ג'

רואין הקרקע כאילו עולה עד ג' ואינה אגודה למקום פטור שאינה אלא שבעה ומחצה למעלה מן הקרקע.

נמצאת שלרבא אע"ג דהוי כאילו מונחת על הקרקע אין הכוונה שהוי כאילו הגיע לקרקע "ונח בו ממש" וכלשון הרשב"א דא"כ שוב לא הוי אגוד למעלה מי' טפחים מע"ג קרקע. אלא הוי כאילו נחה באויר למעלה מג' ואם היא שבעה ומחצה חשובה אגודה למקום פטור.

וכן יש לדייק בדבריו במלחמות ה' שכתב "ומשעה שהגיע לפחות מג' התחילה הנחתה" כלומר שלא הוי כאילו נחה על גבי קרקע ממש אלא כיון שהיא בתוך ג' לקרקע יש לכוורת שייכות לקרקע וחשוב כאילו נחה.

ונראה שמחלוקת זו בין רבא לרב אשי לשיטתייהו בדף ז': דלרבא אם יש היזמי והיגי בתוך ג' לקרקע דינם כמקום פטור כיון דלא דרסי בו רביים. ורב אשי חולק שם וסובר דהיזמי והיגי וכן צואה דינם כרה"ר כיון דהוא בתוך ג' לקרקע אע"ג דלא דרסי בו רביים (עיי' ברשב"א שגם לרב אשי לא דרסי רביים ע"ג דברים אלו).

ולפי הנ"ל מחלוקת זו מובנת היטב דלפי רב אשי שסובר דארעא סמיכתא היינו שהקרקע עולה עד ג' מבינים למה רב אשי סובר בדף ז'. שא"א לשום דבר בתוך ג' של קרקע לקבוע רשות לעצמה דהוא לגמרי נבלע בתוך רה"ר כיון דמשנים פני הקרקע ע"י ארעא סמיכתא שעולה עד ג'. אבל לרבא לא קיים סברא זו ורק בכוורת אמרינן דהוי כאילו מונחת אבל ודאי שייך לקבוע רשות אחרת בתוך ג' לקרקע ולכן בדבר כמו היזמי והיגי שלא דרסי ביה רביים באמת חולק רשות לעצמו וחשוב כמקום פטור.

ד. לבוד במחיצות

הריטב"א בשני מקומות (סוכה ד. וטז:): הוכיח שלבוד במחיצות פירושו הוא שרואים האויר באמצע כאילו הוא סתום דאילו נאמר דאינו כסתום ורק כאילו נתקרבו שני הצדדים להדדי איך אנו מצרפים שיעור האויר לשיעור סוכה. ויש לחקור בדבריו האם כוונת הריטב"א שלבוד הוא

כסתום היינו שאנו מושכים חוד החיצון של המחיצה מצד אחד לצד שני או דלמא אנו מחשיבים את האויר שבאמצע שני הצדדים כסתום ולא צריך למשוך המחיצה עצמה.

ונראה שרש"י הבין כצד הראשון שאנו מושכין המחיצה עצמה בתוך האויר. דרש"י בעירובין (ט. ד"ה לבוד) כתב "לשון סניף להאריך". וכן כתב בסוכה (ד: ד"ה פחות מג') "לבוד סניף ... דבר שמאריכין אותו" היינו שמאריכין וממשיכים צד א' של המחיצה לצד שני. ולפ"ז יש לבאר למה הראשונים (שהבאנו לעיל) כתבו בשיטת רש"י שאין לבוד (במחיצות) בדבר המפסיק. דלפי רש"י אנו מאריכין המחיצה ואם יש הפסק של דבר אחר אז מסתבר שא"א למשוך המחיצה לתוך הדבר המפסיק.

ואולי שאלה זו בגדר דין לבוד הוא בעצם ספק של התוספות בסוכה (דף יז. ד"ה אילו וכו') שכתבו בזה"ל "ומיהו היכא דאיכא שני טפחים סכך פסול ושנים של סכך פסול ואויר מפסיק ביניהם פחות מג' איכא לספוקי אם שני הפסולין מצטרפין לארבעה לפסול את הסוכה דשמא כיון דאויר מפסיק ביניהם לא מצטרפי או שמא כיון דאין באויר ג' מצטרפין." והקשה רעק"א על דבריהם ממה נפשך. אם יש כאן לבוד פסול דיש ד' טפחים של סכך פסול. ואם לא נימא לבוד אז ודאי פסול דיש הפסק אויר בסכך ואנו מכשירין כל סוכה שיש אויר מלמעלה רק ע"י לבוד ואם אין כאן לבוד אין כאן הכשר סוכה.

והאחרונים האריכו בזה. ויש שמיישבים התוספות לומר דהם סברו בשני הצדדים שיש לבוד. והם נסתפקו במה אנו אומרים לבוד. האם יש לבוד עם סכך הפסול מסביב האויר או דלמא נימא לבוד עם הסכך הכשר שהוא מרחוק ואינו מסביב האויר. ויש להסביר שני צדדים אלו ע"פ החקירה הנ"ל. דאם נימא שלבוד הוא רק שמאריכים וממשיכים המחיצה אז א"א להאריך את הסכך הכשר היכא שהסכך הפסול מפסיק. ולכן ע"כ רק ממשיכים הסכך הפסול וחשוב כסתום בסכך פסול. אבל אם נימא שע"י לבוד אפשר להפוך ולשנות האויר לסכך כשר י"ל דכאן שיש ד' דופני הסוכה נחשיב האויר מעל גבה כסכך כשר. ולפ"ז יש להבין החולקים על הכלל של אין לבוד בדבר המפסיק שגם היכא שיש כאן דבר המפסיק יש להחשיב האויר כלבוד ע"י השתנות האויר לסתום.